

522.83 *Wielomorg Vano Traf*
Dr. Czesł. Chm. Wrocław
2092001 in. 1000
rac. 1000
SEWERYN UDZIELA *Sej. Nihil*

ROŚLINY W WIERZENIACH LUDU KRAKOWSKIEGO

(LES PLANTES DANS LES CROYANCES DU PEUPLE DU DISTRICT
DE CRACOVIE).

WYD. Z ZASIŁKU M. W. R. i O. P.

LWÓW 1931
NAKŁADEM TOWARZYSTWA LUDOZNAWCZEGO

BIBLIOT. Ak. Med. w Lwowie
 10.5.1974
 Księg. „Antykwariat” w Lwowie
 kk 141/74
 30.-

522.813

ODBITKA Z KWARTALNIKA ETNOGRAFICZNEGO „LUD”
 SERJA II. T. X. (1931).

W latach 1894 do 1899 zajmowałem się zbieraniem wiedzy ludowej o własnościach leczniczych roślin i wiary w moc i skutki używania roślin do leczenia ludzi i zwierząt.

Poszukiwaniami objąłem wioski zamieszkałe przez Krakowiaków, a leżące po prawej stronie Wisły w dawnym powiecie wielickim, z którego części utworzono potem powiat podgórski, a ten ostatni włączono znowu dzisiaj do powiatu krakowskiego.

Pragnąłem przytem uzupełnić pracę *Bronisława Gustawicza*: „Podania, przesady, gadki i nazwy ludowe w dziedzinie przyrody“. — Część II. Rośliny, drukowaną w r. 1882 w tomie VI „Zbioru wiadomości do antropologii krajowej“ — i dlatego zachowałem nawet w układzie porządek abecedłowy roślin, według ich nazw łacińskich przez Gustawicza użyty, jako ułatwiający bardzo wyszukiwanie roślin przytoczonych.

Zdobyłem wiele nowych, nieznanych Gustawiczowi własności leczniczych roślin przez niego opisywanych i powiększyłem spis roślin, znanych ludowi krakowskiemu i używanych przez niego o 44, — nadto z pośród nieoznaczonych przez Gustawicza 25 roślin oznaczyłem 5.

Rośliny nowe, które tu wprowadziłem to:

Aesculus hypocastanum, *Amarantus caudatus*, *Arabis arenosa*, *Armoracia rusticana*, *Campanula trachelium*, *Ceratonia siliqua*, *Cardamine pratensis*, *Convallaria maialis*, *Epilobium angustifolium*, *Equisetum arvense*, *Erigeron arvense*, *Eupatorium cannabinum*, *Genista germanica*, *Gentiana pneumonanthe*, *Geranium phaeum*, *Gnaphalium uliginosum*, *Inula germanica*, *Juglans regia*, *Lepidium tertium*, *Lilium candidum*, *Linaria vulgaris*, *Lysimachia vulgaris*, *Melilotus albus*, *Mentha* (mięta ptasia. końska, kogutki), *Oenothera biennis*, *Papaver rhoeas*, *Pyretrum par-*

thenium (Gustawicz nie rozdzielił marunki od wrotczyca), *Raphanus sativus*, *Salvia verticillata*, *Sanguisorba officinalis*, *Sarothamnus scoparius*, *Sedum acre*, *Senecio Jacobaea*, *Solidago virga aurea*, *Staphylea pinnata*, *Stellaria*, *Tamarix germanica*, *Tormentilla erecta*, *Trifolium repens*, *Triticum repens*, *Trollius europeus*, *Vaccinium myrtillus*, *Veronica beccabunga*, *Viola odorata*.

Nieoznaczone przez Gustawicza, a umieszczone w rozdziale III jego pracy, oznaczyłem: 6 Krzyżownik = *Salvia verticillata*, 11 Sojec = *Eupatorium cannabinum*, 13 Spis = *Linaria vulgaris*, 23 Ziele wieszczyczne = *Senecio Jacobaea*, 24 Zubnyk = *Taraxacum officinale*.

Oznaczenie roślin przez lud znanych i używanych jest trudne i jeżeli się nie widzi tej rośliny, o której opowiadają, jeżeli nie można jej dostać, to z podawanego przez baby opisu trudno ją oznaczyć, a przypuszczenia mogą zaprowadzić na drogi fałszywe. Bo pominąwszy rośliny ogólnie znane i używane, jak babka, śláz piołunek, barwinek i t. d., częstokroć każde ziele ma kilka nazwisk i to w pobliskich wsiach, w tym samym powiecie używanych, albo znowu pod jednym nazwiskiem znanych jest tam kilka zupełnie różnych roślin.

Takich nieznananych roślin, których nie mogłem oznaczyć, podaję przy końcu ośm.

Niechaj ta praca, chociaż w drobnej mierze przyczyni się do poznania wiedzy botanicznej i leczniczej ludu krakowskiego.

1. *Abies excelsa*. *Świerk pospolity*.

Nazwy ludowe: Świerk (powszechne).

Własności: Odparzone miejsce zasypywać dobrze ususzoną i miałko utłuczoną korą świerkową (Wiśniowa).

2. *Achillea millefolium*. *Krwawnik pospolity*.

Nazwy ludowe: Krwawnik (ogólne), rannik (Dobczyce): rozróżniają czerwony i biały od barwy kwiatu; — sierpownik (Polanka Haller).

Własności: Sokiem wyciśniętym z liści świeżych zapuszcza się rany ze świeżych okaleczeń powstałe, poczem goją się prędko (Dobczyce).

Roztarte w rękach świeże listki i przyłożone na ranę zatrzymują krew płynącą i goją ranę (Bieżanów, Wieliczka).

Kładą go do kąpeli, przygotowanej dla dzieci słabych lub ludzi dorosłych (Dobczyce).

Święcą razem z innem zieleń dnia 15 sierpnia.

Odwar z krwawnika pije się przeciw czerwonce (Wieliczka), także na wzmocnienie żołądka.

Sierpownik sieka się i daje razem z jajem lub chlebem jako pożywienie dla indyczek. Dobrze to jest zwłaszcza, jeżeli źle trawia (Polanka Haller).

3. *Acorus calamus*. *Tatarak pospolity*.

Nazwy ludowe: Tatarak (Polanka Haller), tatarskie ziele (Radziszów).

Własności: Z tataraku robi się maść na oparzeliny (Polanka Haller).

Daje się go także razem z liśćmi konopnemi na złe trawienie krowom (Polanka Haller).

Chorym na biegunkę tak ludziom, jak zwierzętom, na czerwone takie suszone ziele tłuc, warzyć i pić, a wnet „zaci się“ (= zatrzyma się) w człowieku, czy w bydłęciu (Radziszów).

Święcą razem z innem zieleń 15-go sierpnia (Radziszów).

4. *Aesculus hypocastanum*. *Kasztanowiec pospolity*.

Nazwy ludowe: Kasztan (powszechne).

Własności: Owoc obrać z łupiny, ususzyć, zetrzeć i przez 24 godziny moczyć w wódce. Wódkę taką pije się, aby zgubić febrę (Wieliczka).

5. *Agrimonia eupatorium*. *Rzep, rzepik*.

Nazwy ludowe: Krzepik (ogólne), krzepnik (Radziszów).

Własności: Kładą go do kąpieli dla dzieci i dorosłych przeciw suchotom (Dobczyce) i na ogólne osłabienie (Wiśniowa).

Gdy dzieci są chore, lub gdy często słabują, kąpie się je w tem ziele, a „krzepią się“. — Po takiej kąpieli dziecko wyzdrowieje prędzej, jeżeli ma wyzdrowieć, a jeżeli ma umrzeć, to umrze prędzej. (Radziszów).

Krzepik dają bydłu (Rzeszotary).

Święcą razem z innem zieleń w dniu 15. sierpnia.

Gotują razem z innem zieleń i dają pić krowie po ocieleniu, aby śmietana była gęsta i żółta, a masło z niej ładne i żółte. (Brzezowa).

Łodygi zaparzają i dają krowom po ocieleniu, a także i kiedykolwiek, aby na mleku zbierało się dużo śmietany (Dobczyce).

6. *Alchemilla vulgaris*. *Przywrotnik pospolity*.

Nazwy ludowe: Przywrotnik (ogólne), krzyżownik (Polanka Haller), gęsie wianki (Radziszów).

Własności: Świecą razem z innem zieleń w dniu 15-go sierpnia w święto Matki Boskiej Zielnej i w wiankach na Boże Ciało.

7. *Allium cepa*. *Czosnek cebula*.

Nazwy ludowe: Cebula (powszechnie).

Własności: Pokrajaną cebulę w plasterkach przykładac na czyraki (Wieliczka).

Pieczoną cebulę przykładac na bolączki, aby się goiły (Wieliczka).

Świecą razem z innem zieleń w dniu 15. sierpnia (Gdów, Biezanów).

8. *Allium sativum*. *Czosnek siewny*.

Nazwy ludowe: Czosnek (powszechnie).

Własności: Ząbki czosnku nanizane na nitce noszą na szyji na żółtaczkę i na glisty (Wieliczka).

Czosnek ugotowany z ćwikłą pić na glisty (Siercza). — Jeżeli zaś glisty wydostają się na wierzch, to nacierać czosnkiem pod nosem (Siercza).

Świecą razem z innem zieleń w dniu 15. sierpnia.

9. *Althaea officinalis*. *Ślaz lekarski*.

Nazwy ludowe: Ślaz (powszechnie), ślaz ogrodowy (Gdów).

Własności: Odwar z korzonków piją jako herbatę na kaszel (Brzezowa, Dobczyce, Rzeszotary, Skawina) i na katar (Rzeszotary), na duszność (Dobczyce).

Na ból gardła używa się płukania z odwaru korzonków (Dobczyce).

Świeże listki ślazu przykładac się na wrzody wyobierane, bolączki, aby je przegryzły — na rany, aby się goiły prędzej (Brzezowa, Dobczyce, Radziszów, Skawina).

Na gruźli na szyi liście ślazowe zaparzac i okładać niemi szyję (Brzezowa). Ślaz daje się też do kąpieli (Dobczyce). Letnim odwarem ślazu i rumianku obmywają rany ludziom, a także koniom, krowom i trzodzie (Gaj). Razem z innem zieleń dają krowom po ociehleniu (Dobczyce).

Kwiat ślazowy i lipowy z miodem praśnym pić jako herbatę na zakatarzenie (Zielonki).

Ślaz z miętą i z biedrzeńcem sieka się drobno, miesza z tłuszczem i żytnią mąką, rozsmarowuje tę masę na papierze lub płótnie i okłada się chorego na oberwanie (Rzeszotary).

Święcą razem z innem zieleń w dniu 15. sierpnia.

10. *Amarantus caudatus*. *Proso tureckie*.

Nazwy ludowe: Proso tureckie (ogólne), kyciary czerwone (Radziszów).

Własności: Ziarnek używa się przeciwko wydymaniu u dzieci; tłucze się je miałko i proszkiem tym posypuje kiszkę stolcową, wychodzącą (Dobczyce).

Gdy w krowie zapicze się kał, warzy się to ziele z cebulkami lilji białej i daje się razem zjeść krowie, to „lubi ruszyć“ (Radziszów).

Ozdabiają niem wiązanek ziele, przygotowanego do święcenia w dniu 15 sierpnia (Dobczyce, Gdów, Radziszów, Skawina).

11. *Anemone nemorosa*. *Zawilec niestrętek* lub *Wietrznica*.

Nazwy ludowe: Konopki (powszechne).

12. *Anemone pulsatilla*, *pratensis*. *Zawilec płowy, łąkowy*.

Nazwy ludowe: Dziad, dziady (Podgórze).

13. *Antirrhinum Orontium*. *Wyżlin polny*.

Nazwy ludowe: Maciczne ziele (Dobczyce).

Własności: Święcą razem z innem zieleń 15 sierpnia (Dobczyce).

W razie połogu piją kobiety wódkę, w której ziele to moczono, albo też piją odwar, jako herbatę na bolesti, jeżeli macica nie znajduje się na swoim miejscu (Dobczyce).

14. *Arabis arenosa*. *Gęsiówka piaskowa*.

Nazwy ludowe: Włoski P. Jezusa (Gaj). Włoski Najświętszej P. Marji (Bieżanów, Brzezowa). Włoski M. Boskiej (Świątniki Górne). Panieńczyne włosy (Radziszów).

Legenda: Najświętsza Marja Panna obcinała raz włoski P. Jezusowi, a wiatr włoski te porywał i roznosił daleko. Gdzie tylko padły włoski te na ziemię, tam wyrosła roślina, która się zowie Włoski P. Jezusa (Gaj).

Roślina nazywa się panieńczyne włosy, bo łupinki nasienne po dojrzeniu kręcą się tak, jak włosy u panienki (Radziszów).

Własności: Gotują razem z innem zieleń i dają pić krowie po ocieleniu (Brzezowa).

Razem z pszeniczką M. Boskiej i z rękawkami M. Boskiej pokrajane, sparzone wrzącą wodą i wlane do napoju koniom, chronią je od wielu chorób (Gaj).

Święcą razem z innem zieleń dnia 15 sierpnia (Biezanów, Brzezowa, Gaj, Radziszów, Świątniki Górne).

15. *Armoracia rusticana*. Chrzan pospolity.

Nazwy ludowe: Krzan (powszechne).

Własności: Liśćmi chrzanu świeżymi okładać głowę, gdy boli (Wieliczka, Polanka Haller).

Tarty korzeń chrzanu przykładają na ból głowy (powszechne). Toż samo przykładają na dżiąsła, gdy zęby bolą (Wieliczka). Toż samo przykładają na żołądek, gdy człowiek ma kurcze w żołądku (Siercza). Toż samo przykładają się przeciw kolkom (Polanka Haller.)

16. *Artemisia abrotanum*. Bylica, boże drzewko.

Nazwy ludowe: Boże drzewko (powszechne).

Własności: Dla dzieci i dorosłych robią okłady na brzuch przeciw „czyszczeniu“ i biegunce (Dobczyce). Używają do okładów na rany i na puchlinę (Skawina). Gotują razem z cukrem i miodem jako lekarstwo na kaszel (Zakliczyn ad Siepraw).

Gdy kobieta ciężarna oberwie się, podźwignąwszy co, gdy ma jakie boleści wewnętrzne, albo dostaje „rznienia“, aby zapobiec poronieniu, pije herbatę z bożego drzewka (Dobczyce, Radziszów, Skawina).

Po poronieniach należy okładać brzuch gorącym zieleń z ciastem rżanem (żytniem) (Radziszów).

Listeczki bożego drzewka dają jeść krowie z chlebem, aby się jej mleko nie psuło (Skawina).

Odwar dają pić cielnej krowie, gdy się potłucze, gdy ją druga krowa pobodzie i zachodzi obawa, że może „spomiatać“ (Brzezowa, Dobczyce). Dają także pić krowie odwar zaraz po ocieleniu (Gaj, Rzeszotary).

Robi się plaster z bożego drzewka, pietruszki z dodaniem sadła i jaja i plastrem tym okłada się człowieka, gdy się oberwie (Wieliczka).

Święcą razem z innymi ziołami w dniu 15 sierpnia (ogólnie).

Robią z niego plastry na obierzki (Polanka Haller).

Ziele świeże zgniecione i zarobione z ciastem na masę przykłada się, gdy kolki kłują (Polanka Haller).

17. *Artemisia Absinthium*. Bylica piołun.

N a z w y l u d o w e : Piołun (Świątniki Górne, Zakliczyn ad Siepraw), piołunek (Biezanów, Brzezowa, Gaj, Gdów, Skawina), piełunek (Dobczyce, Radziszów).

W ł a s n o ś c i : Na wzmocnienie żołądka lub na bóleści w żołądku piją odwar jako herbatę (Brzezowa, Skawina, Świątniki Górne, Zakliczyn ad Siepraw), lub robią z piołunu na brzuch okłady (Skawina), zaparzonego razem z podbiałem (Dobczyce).

Gdy dziecko „sietnieje“, t. j. wygląda nędznie, nie rośnie i nie może chodzić, kąpać je w odwarze z piołunku do trzeciego razu, a dziecię wzmocnieje i nabierze ciała na siebie (Dobczyce).

Przeciw „czyszczeniu“ t. j. biegunce należy przykładać rozparzony na żołądek (Dobczyce).

Na zimnicę zalecają pić wódkę, w której moczono piołunek (Radziszów).

Taką wódkę „piołunkówkę“, piją też kobiety zaraz po porodzie, aby się lepiej krew czyściła (Rzeszotary).

Dają bydłu (Brzezowa).

Herbatę przygotowaną z kwiatu i liści piołunu razem z nasieniem paproci pić rano i wieczór na febrę (Wiśniowa).

Święcą razem z innem zieleń dnia 15 sierpnia (ogólnie).

18. *Artemisia vulgaris*. Bylica pospolita.

N a z w y l u d o w e : Bylica (ogólnie).

W ł a s n o ś c i : Daje się dzieciom do kąpieli na wzmocnienie (Biezanów, Dobczyce).

Dzieci słabe, szczególnie gdy mają dreszcze, kąpie się w bylicy i okłada bylicą gorącą (Radziszów).

Na bóleści w plecach robi się rozparzone okłady z bylicy (Dobczyce). Daje się do kąpieli ludziom, bo jest skuteczna na wszelkie słabości (Skawina).

Odwar z bylicy daje się krowom po ocieleniu (ogólnie), aby prędzej wyzdrowiały. To powtarza się przez trzy dni (Dobczyce), aby wypłukać wnętrzności. Potem krowa moczy samemi nieczystościami, ale wnet przychodzi do zdrowia i daje dobre mleko (Rzeszotary).

Gdy pies zje bylicę, pozna czarownicę (Gaj).

Bylicę i macierzankę należy moczyć w ciepłej wodzie i przykładać na zawianie (Wieliczka).

Święcą razem z innymi ziołami dnia 15 sierpnia.

Dają do kąpieli dla cierpiących na kolki (Polanka Haller).

19. *Asarum europaeum*. *Kopytnik pospolity*.

Nazwy ludowe: Kopytnik (ogólne).

Własności: Kadzą nim bydło (Brzezowa, Rzeszotary). Sokiem z kopytnika należy smarować oczy, gdy bołą (Siercza).

Święcą razem z innymi ziołami w dniu 15 sierpnia (Brzezowa, Krzesławice, Rzeszotary, Świątniki Górne).

20. *Astrantia maior*. *Żórzyczka* albo *Jerzmianka większa*.

Nazwy ludowe: Biała różyczka (Zakliczyn ad Siepr.).

Własności: Święcą razem z innym zieleń w dniu 15-go sierpnia (Zakliczyn ad Siepraw).

21. *Avena sativa*. *Owies siewny*.

Nazwy ludowe: Owies (powszechne).

Własności: Święcą wraz z innym zieleń w dniu 15 sierpnia (Brzezowa, Gaj, Radziszów, Rzeszotary, Gdów, Siepraw, Skawina).

Święcony owies kruszą i mieszają z owsem przeznaczonym do siewu, aby się lepiej udał (Gdów).

Gdy kury dostaną „pypcia“, dają im jeść owies święcony, aby pypeć zginał (Gaj).

22. *Bellis perennis*. *Stokroć trwała*.

Nazwy ludowe: Kokoszki (powszechne między Wisłą a Rabą), Wojcieszki (Dobczyce), Sierotki (Wieliczka).

Własności: Skoro pod jesień niema dużo kokoszek, to na drugi rok nie będzie dużo ziemniaków i odwrotnie (Wieliczka).

Odwar z kwiatu pić rano i wieczór na febrę (Wieliczka). Bardzo też skuteczny jest odwar z kwiatu kokoszek, używany do picia jako herbata na kaszel i suchoty (Wieliczka).

23. *Beta vulgaris*. *Burak pospolity*.

Nazwy ludowe: Burak (powszechne).

Własności: Liśćmi buraka okładać głowę, gdy boli (powszechne).

Ćwikłowy burak surowy trzeć, wyciskać sok z niego i dodawszy odrobinę octu, płukać gardło, gdy boli (Wieliczka). Sok z buraka ćwikłowego razem z szalwią gotować i letnim płynem płukać gardło, gdy boli (Wieliczka).

Ciepły sok wygotowany z buraka ćwikłowego wpuszczać po kropli do uszu, gdy kto cierpi na szum w uszach (Siercza).

24. *Betonica officinalis*. *Bukwica lekarska*.

N a z w y l u d o w e : Botonijka (Biezanów), Betanijka (Brzezowa).

W ł a s n o ś c i : Kadzi się tem zielelem krowę. jeżeli mleko się psuje (Brzezowa).

Święcą razem z innem zielelem w dniu 15 sierpnia (Biezanów, Brzezowa).

25. *Betula alba*. *Brzoza biała*.

N a z w y l u d o w e : Brzoza (powszechnie).

W ł a s n o ś c i : Gdy dziecko dostanie wielkiej choroby, uderza się je gałązką święconej brzeziny, a choroba opuści je (Brzezowa).

Pić sok świeży przeciw suchotom (Wieliczka).

Młode pączki liści brzozowych należy moczyć w spirytusie, a gdy nastąpi krwotok z jakiejś rany, przykładać na tę ranę szmatki maczane w owym spirytusie, na to kłaść szmatki suche i obwiązać, a krwotok ustanie (Wieliczka).

Święcą razem z innem zielelem w dniu 15 sierpnia (Brzezowa).

26. *Brassica oleracea*. *Kapusta ogrodowa*.

N a z w y l u d o w e : Kapusta (powszechnie).

W ł a s n o ś c i : Świeżemi liśćmi kapusty okładają głowę, gdy boli (powszechnie).

Miejsca opuchnięte okłada się kiszoną kapustą, aby puchlina zeszała (Gdów).

W środek ziela przeznaczonego do święcenia wkładają małą główkę kapusty (Dziekanowice, Rzeszotary), także zasuszone głąbie nasienne (Dziekanowice).

Te głąbie nasienne święcone w dniu 15 sierpnia używane bywają jako lekarstwo przeciw żółzom u koni (Dziekanowice).

27. *Brassica Rapa*. *Rzepa*.

N a z w y l u d o w e : Rzepa (powszechnie).

W ł a s n o ś c i : Odwar z suszonej rzepy pić z miodem na krosty duże i małe (ospa) (Wieliczka).

28. *Bryonia alba*. *Przestęp biały*.

N a z w y l u d o w e : Przestęp (powszechnie).

W ł a s n o ś c i : Tylko czarownice święcą przestęp razem z innem zielelem dnia 15 sierpnia (powszechnie).

Baby czarownice trzymają u siebie przestęp w ukryciu; rośnie on u nich byle gdzie, nawet w garnku bez ziemi. Korzeń ma kształt i postać człowieka mężczyzny, tylko w miejscu głowy rośnie łodyga, a na niej liście i kwiaty.

Na każdym nowiu dają czarownice przestęp krowom i kadzą je nim. Taka krowa odbiera mleko każdej innej krowie, z którą się spotka.

Jeżeli ktoś kupi krowę od czarownicy, to gdy nadejdzie nów, będzie krowa ryczeć, nie będzie nic jeść, nie da mleka i zacznie schnąć. Trzebaby jej dać wtedy przestępu, a zaraz wyzdrowieje (ogólne).

29. *Calendula officinalis*. *Nogietek lekarski*.

Nazwy ludowe: Nagietek, nogietek (powszechne).

Własności: Sam kwiat smażony w maśle wraz z żywokostem daje maść na gojenie ran (Dobczyce) i na rozpędzanie gruczolów (Skawina).

Brodawki nacierane kwiatem nogietka giną (Wieliczka).

Całą roślinę dają krowie razem z innymi ziołami, gdy zachodzi obawa, aby nie „zmiotła“ (Dobczyce). Odwar dają pić krowie po ocieleniu, gdy się nie może „wyczyścić“ (Brzezowa).

Święcą razem z innym zieleń dnia 15 sierpnia (Biezanów, Dobczyce, Gdów, Radziszów, Skawina i Świątniki Górne).

30. *Campanula trachelium*. *Dzwonek wielokwiatowy*.

Nazwy ludowe: Włodziarka (Radziszów).

Własności: Dzieci chore na suchoty kąpać w tym zieleń; gdy dziecko wyjęte z takiej kąpeli zczernieje, to znak, że będzie zdrowe, gdy nie zczernieje, to umrze (Radziszów).

Święcą razem z innym zieleń dnia 15 sierpnia (Radziszów).

31. *Cannabis sativa*. *Konopie zwyczajne*.

Nazwy ludowe: Konopie.

Własności: Liście konopne razem z liśćmi tatarakowemi dają krowom, gdy źle trawia (Polanka Haller).

32. *Cardamine pratensis*. *Rzeczucha łąkowa*.

Nazwy ludowe: Rzeczucha (powszechne), maślanka (Gdów, Rzeszotary, Skawina, Wieliczka).

Własności: Dają do kąpeli dzieciom, aby nie płakały, t. j. na bóle w brzuchu (Skawina).

Święcą razem z innym zieleń dnia 15 sierpnia (Radziszów, Skawina, Zakliczyn ad Siepraw).

33. *Carlina vulgaris*. *Dziwięćsił pospolity*.

N a z w y l u d o w e : Osetek (Brzezowa, Dziekanowice), Osetek Najświętszej Panny (Gaj), Strzyżne ziele (Bieżanów), Strzygoniowe ziele (Dobczyce, Radziszów, Skawina).

L e g e n d a : Raz szła Najświętsza Panna i wbiła sobie kolec do nogi. Dziwno jej było, że jest kolec, a ostu niema nigdzie. Szuka i szuka i znalazła małą roślinkę, pokrytą kolcami i rzekła do świętego Józefa: „E, to taki mały osetek“. Od tego czasu nazywa się to ziółko osetkiem Najświętszej Panny (Gaj).

W ł a s n o ś c i : Zażęgnują tym osetkiem kurdziela, ale żeby zażęgniwanie było skuteczne, musi mieć osetek do tego użyty dziewięć wierzchołków, pałek (Brzezowa).

Jeżeli bydlę dostało na języku szczot, wyszukuje się osetek o trzech lub pięciu wierzchołkach, pałkach i nasiekuje nim język bydlęciu choremu (Brzezowa).

Święcą razem z innym zieleń w dniu 15 sierpnia (Bieżanów, Dziekanowice, Gaj).

34. *Carum carvi*. *Kminek polny*.

N a z w y l u d o w e : Kminek (powszechny).

W ł a s n o ś c i : Aby uśmierzyć ból głowy, robi się plaster z żytniego chleba, tłuczonego kminku i octu i przykładają na pulsa na skroniach (Wieliczka).

Święcą razem z innym zieleń dnia 15 sierpnia (Świątniki Górne).

Gdy pieką chleb, dają do ciasta dla smaku (Polanka Haller).

Aby uśmierzyć parcie w żołądku, piją kminek z wódką, albo dają go do wodzianki (Polanka Haller).

35. *Centaurea cyanus*. *Chaber bławat*.

N a z w y l u d o w e : Bławat (powszechny).

W ł a s n o ś c i : Używają przeciw urokom dla bydła i trzody (Brzezowa).

Święcą razem z innym zieleń dnia 15 sierpnia (Brzezowa).

36. *Ceratonia siliqua*. *Chleb świętojański*.

Ażeby wstrzymać rozwolnienie, należy zjeść dwa razy na dzień łyżkę stołową utartego na proszek chleba świętojańskiego z cukrem, na sucho — a pomoże. (Kraków 20. XI. 1902).

37. *Chelidonium majus*. *Glistownik pospolity*.

N a z w y l u d o w e : Niebospad (Bieżanów), Z-nieba-spad (Wieliczka).

Własności: Listki świeże tego ziele trą i przykładają na rany (Wieliczka).

Święcą razem z innem zieleń dnia 15 sierpnia (Biezanów).

38. *Cichorium Intibus. Podróżnik pospolity.*

Nazwy ludowe: Podróżnik (Dobczyce).

Własności: Korzonki moczy się w spirytusie razem z liśćmi i korzonkami biedrzeńca i wódki tej używa się przeciw cholerze, czerwonce i różnym boleściom wewnętrznym (Dobczyce).

Święcą razem z innem zieleń dnia 15 sierpnia (Dobczyce).

39. *Convallaria majalis. Konwalia lanuska.*

Nazwy ludowe: Glišnik (Kozmice wielkie).

Własności: Z kwiatów gotuje się herbatkę i daje pić dzieciom przeciw glistom (Kozmice wielkie).

40. *Coryllus Avellana. Leszczyna pospolita.*

Nazwy ludowe: Leszczyna (powszechnie).

Własności: Kładą do kąpeli kobietom na choroby kobiece (Skawina).

Kładą do kąpeli przeciw bolakom, wrzodom, słodkim strupom i puchliźnie tak u dzieci, jak i u starszych (Dobczyce, Radziszów).

Liście rozparzają i przykładają jak najbardziej gorące, aby wygubić psie włosy (Brzezowa).

Odwar dają pić bydłu (Skawina).

Święcą wraz z innem zieleń w dniu 15-go sierpnia (powszechnie).

41. *Cucumis sativus. Ogórek ogrodowy.*

Nazwy ludowe: Ogórek (powszechnie).

Własności: Aby zgubić piegi, należy myć się sokiem wyciśniętym ze świeżych ogórków (Wieliczka).

42. *Daucus carota. Marchew.*

Nazwy ludowe: Marchew.

Własności: Korzeń marchwi świeży należy trzeć i przykładać na miejsce ciała odmrożone. (Wieliczka).

Odwar dają pić krówie cielnej, jeżeli zachodzi obawa, aby nie „spomiatała”. (Dobczyce).

Święcą razem z innem zieleń dnia 15 sierpnia (powszechnie).

43. *Delphinium consolida. Ostróżka polna.*

Nazwy ludowe: Koniki (Gdów, Skawina).

Wła s n o ś c i : Świącą razem z innem zieleń dnia 15-go sierpnia (Gdów, Skawina).

44. *Dipsacus silvestris*. *Szczęć leśna*.

N a z w y l u d o w e : Szczetka (Bieżanów, Brzezowa, Dobczyce, Dziekanowice, Gaj, Gdów, Skawina), Szczota (Radziszów), Szczoteczka (Zakliczyn ad Siepraw), Pałka (Sieraków).

Wła s n o ś c i : Świącą razem z innem zieleń dnia 15-go sierpnia (powszechnie).

Nasieniem kadzą zęby, gdy bołą. (Zakliczyn ad Siepraw).

Kadzą tem zieleń krowy po ocieleniu (Dziekanowice). Gdy krowie obsypie się wynię wrzodami, to cheszą je święconą szczetką. (Gaj). Gdy krowie wymię spuchnie, czy to z powodu ukłucia lub ukąszenia przez owady, z powodu czarów, a krowa nie może mleka puścić. uderza się wymię trzy razy szczetką (Dobczyce), lub też chesze tą szczotką, aby wykłęśło (Brzezowa, Radziszów, Skawina), a potem kadzi się wymię tem zieleń (Radziszów) wraz z innemi ziołami święconemi (Dobczyce).

Gdy bydlę je plewy pszeniczne lub jęczmienne, wbije mu się czasem oś w język i w tem miejscu na języku — zwykle blisko przełyku — tworzy się rana czerwona duża jak cent, która gryzie i niszczy język, bydlę nie może jeść i marnieje. Jest to kurdziel. Wtedy naciera się kurdziel pałką, a goi się po tem dobrze. (Sieraków).

45. *Epilobium angustifolium*. *Wierzbówka kłosowa*.

N a z w y l u d o w e : Ziele Matki Boskiej (Brzezowa), Gojące liście (Dobczyce).

Wła s n o ś c i : Liście przykładają się na rany, aby się goiły (Dobczyce).

Sproszkowane liście wysypują dzieciom do pokarmu przeciw glistom (Dobczyce). Kadzi się niem bydlę (Brzezowa).

Świąci się razem z innem zieleń w dniu 15 sierpnia (Brzezowa, Dobczyce).

46. *Equisetum arvense*. *Skrzyp polny*.

N a z w y l u d o w e : Skrzyp.

Wła s n o ś c i : Odwar ze skrzypu pić przeciw krwotokom (Wieliczka).

47. *Erigeron arvensis*. *Przymiotnik łkowy*.

N a z w y l u d o w e : Ziele P. Jezusa (Dobczyce).

Własności: Święcą razem z innem zieleń dnia 15-go sierpnia. (Dobczyce).

48. *Erythraea centaureum*. Tysiącznik zwyczajny.

Nazwy ludowe: Centoryja, (Bieżanów, Brzezowa, Siepraw, Skawina), cenceryja (Radziszów).

Własności: Herbatę z centurji piją przeciw febrze (Skawina, Śledziejowice). Odwar z całej rośliny piją jako herbatę na ból żołądka i kiszek (Brzezowa, Skawina), „jak w sobie boli” (Radziszów).

Święcą razem z innem zieleń w dniu 15 sierpnia (ogólnie).

49. *Eupatorium cannabinum*. *Sadziec konopiowaty lub Konopnica pospolita.*

Nazwy ludowe: Sejec (Radziszów), sędzisz (Dziękowice, Świątniki Górne).

Własności: Sejec jest wszystkiemu zieleń ojcem, a lebiodka matką, to też własności lecznicze tych ziół w chorobach bywała są największe i zioła te są najważniejsze między święconymi w dniu 15 sierpnia (powszechnie).

50. *Filices*. *Paprocie.*

Nazwy ludowe: Paproć (powszechnie).

Własności: Kwitnie o północy w wigilję św. Jana Chrzciciela z 23 na 24 czerwca. Kwiat ma niewielki świecący, jak gwiazdka i pokazujący się tylko na jedną chwilę. Kto go posiedzie, ten widzi wszystkie skarby ukryte w ziemi i może je dobywać. Jednakowoż kwiat paproci trudno zdobyć, bo bronią go złe duchy (powszechnie).

Świeże liście paproci przykładają się na ból bioder (Wieliczka).

Na febrę pije się herbatę przyrządzoną z kwiatu i liści piołunu wraz z nasieniem paproci. Pije się rano i wieczór (Wieliczka).

Kładzie się do łóżka, bo pchły nie lubią zapachu paproci i giną od niej (Polanka Haller).

51. *Foeniculum officinale*. *Koper lekarski.*

Nazwy ludowe: Koper (powszechnie).

Własności: Używają go do niektórych potraw jako przyprawę (ogólnie).

Używają go przeciw rozwolnieniu (Skawina).

Starzy ludzie kadzą się tem zieleń, gdy dostaną uroków (Wieliczka). Jest dobry prawie na wszystkie choroby do kadzenia (Wieliczka).

Święcony koper z wianków w oktawę Bożego Ciała kładą w cztery rogi stodoły, aby myszy nie gryzły zboża (Brzezowa).

Święcą razem z innem zieleń w dniu 15 sierpnia i w wiankach w oktawę Bożego Ciała (powszechnie), osobno zaś w dzień św. Wawrzyńca (Wieliczka).

Święconym kałużą zęby, gdy bolą — także głowę, gdy boli (Wieliczka).

Gdy na wiosnę pierwszy raz wypędzają bydło na paszę, to popędzają je święconym koprem (Wieliczka).

52. *Fragaria vesca*. Poziomka jadalna.

Nazwy ludowe: Poziomka (powszechnie).

Własności: Liśćmi świeżymi okłada się miejsca oparzone (Wieliczka, Polanka Haller).

Święcą razem z innem zieleń 15 sierpnia (Polanka Haller).

53. *Genista germanica*. Janowiec ciernisty.

Nazwy ludowe: Młot Matki Bożej (Świątniki Górne).

Własności: Święcą razem z innem zieleń w dniu 15-go sierpnia (Świątniki Górne).

54. *Gentiana asclepiadea*. Goryczka trojęściowata.

Nazwy ludowe: Świeczki (Brzezowa).

Własności: Aby masło było żółte, gotują gospodynie korzeń tej rośliny i odwar dają pić krowom (Brzezowa).

Święcą razem z innem zieleń dnia 15 sierpnia (Brzezowa).

55. *Gentiana pneumonanthe*. Goryczka wąskolistna.

Nazwy ludowe: Rękawki M. Boskiej (Gaj), Sukienki M. Boskiej (Brzezowa, Rzeszotary, Świątniki Górne), Paluszki M. Boskiej (Skawina).

Własności: Święcą je razem z innem zieleń w dniu 15 sierpnia (Brzezowa, Gaj, Rzeszotary, Skawina, Świątniki Górne).

Dają bydłu (Rzeszotary).

Razem z Pszeniczką M. Boskiej i Włoskami M. Boskiej pokrajane, sparzone wrzącą wodą i wlane do napoju koniom chronią je od wielu chorób (Gaj).

56. *Geranium phaeum*. Bodziszek żałobny.

Nazwy ludowe: Wronie oczy (powszechnie).

57. *Glechoma hederacea*. Bluszcz ziemny.

Nazwy ludowe: Kurdybanek (Brzezowa).

Własności: Odwar piją przeciw zaflegmieniu (Brzezowa).

Gdy młode cielęta rzucają kał flegmisty, gdy mają biegunkę flegmistą, dają im pić odwar kurdybanku (Brzezowa).

Święcą razem z innym zieleń w dniu 15 sierpnia (Brzezowa).

58. *Gnaphalium silvaticum*. Szarota leśna.

Nazwy ludowe: Biała różyczka (Zakliczyn ad Siepraw), Żyto lub Żytko P. Jezusa (Brzezowa, Gaj), Żytko M. Boskiej (Dobczyce, Świątniki Górne).

Własności: Święcą razem z innym zieleń dnia 15-go sierpnia (Brzezowa, Dobczyce, Gaj, Świątniki Górne, Zakliczyn ad Siepraw).

Razem z innym zieleń święconem dają pić krowie odwar po ocieleniu (Brzezowa).

59. *Gnaphalium uliginosum*. Szarota.

Nazwy ludowe: Pszeniczka M. Boskiej (Świątniki Górne), Pszeniczka Najświętszej Marji Panny (Gaj).

Własności: Ziele to razem z ziołami zwanymi Włoski M. Boskiej i Rękawki M. Boskiej pokrajane i sparzone wrzącą wodą wlewa się do napoju koniom, bo to chroni je od wielu chorób (Gaj).

Święcą razem z innym zieleń w dniu 15 sierpnia (Gaj, Świątniki Górne).

60. *Hedera Helix*. Bluszcz leśny.

Nazwy ludowe: Bluszcz (powszechny).

Własności: Kadzą bluszczem chorego (Radziszów).

Święcą razem z innym zieleń w dniu 15 sierpnia (Radziszów).

61. *Hordeum vulgare*. Jęczmień zwyczajny.

Nazwy ludowe: Jęczmień (powszechny).

Własności: Święcą razem z zieleń w dniu 15 sierpnia (Bieżanów, Brzezowa, Dziekanowice, Gaj, Gdów, Skawina).

Święcony jęczmień kruszą i ziarno mieszają z innym jęczmieniem przeznaczonym do siewu, aby wydał plon lepszy (Dziekanowice, Gdów).

Odwar z jęczmienia pić zimny z cytryną w czasie gorączki (Wieliczka).

Jęczmień na oku gubi się w ten sposób:

a) natrzeć oko ziarnkami jęczmienia, a następnie wrzucić je w ogień (Biskupiec).

b) dziewięć ziarn jęczmienia wyłuszczonych z kłosa rzuca się po za siebie przez głowę do ognia a następnie ucieka zaraz, aby nie słyszeć trzeszczenia palących się ziarn. (Wieliczka).

62. *Hyoscyamus niger*. Lulek czarny.

Nazwy ludowe: Lulek.

Własności: Nasienie gotować i pić na bezsenność (Wieliczka).

63. *Hypericum perforatum*. Dziurawiec lub Ziele Świętojańskie.

Nazwy ludowe: Dzwonki (powszechnie).

Własności: Święcą razem z innym zieleń dnia 15-go sierpnia (powszechnie).

Dają do kąpieli dzieciom słabym i dorosłym, szczególnie, gdy mają dreszcze (Skawina, Radziszów), nadto okłada się je wtedy gorącym zieleń (Radziszów).

Odwar dają pić krowie po ocieleniu (Radziszów).

Służy ono jako ochrona od boginek, które boją się tego zieleń. Dlatego w czasie połogu kładą dzwonki kobiecie pod poduszkę, zatykają je w oknach i nad drzwiami. A gdyby boginki porwały kobietę i chciały uprowadzić, wystarczy, gdy chwyci w rękę dzwonki, aby ją boginki opuściły (powszechnie).

64. *Hyssopus officinalis*. Józefek lekarski.

Nazwy ludowe: Józefek (ogólne).

Własności: Gdy dżiąsła bolą, obierają, płukać je odwarem józefka (Dobczyce).

Gdy z ust cuchnie, należy płukać je odwarem józefka (Wieliczka).

Razem z szalwią i bożem drzewkiem używają go do robienia okładów w razie „czyszczenia“ (biegunki) u dzieci i starszych (Dobczyce).

Kadzą nim bydło wraz z innym zieleń (Brzezowa).

Święcą razem z innym zieleń w dniu 15-go sierpnia (powszechnie).

65. *Inula germanica*. Oman niemiecki.

Nazwy ludowe: Gwoździki polne (Radziszów).

Własności: Święcą razem z innym zieleń w dniu 15-go sierpnia (Radziszów).

66. *Juglans regia*. Orzech włoski.

Nazwy ludowe: Orzech włoski.

Własności: Zielone łupiny z orzecha moczyć w spirytusie i pić go na kurcze żołądka, także na febrę przed napadem (Wieliczka).

Gdy kto dostaje kurczów w nogach, to trzeba je smarować spirytusem ciepłym, w którym moczoно przez 14 dni zielone łupiny orzecha włoskiego (Wieliczka).

Na słodki strup robi się maść, smażąc orzechy włoskie w świeżem maśle (Wieliczka).

67. Juniperus communis. Jałowiec pospolity.

Nazwy ludowe: Jałowiec (powszechne).

Własności: Gdy nogi puchną, dobrze jest pić jałowiec (Wieliczka).

68. Lappa maior. Łopian większy.

Nazwy ludowe: Łopuch (powszechne).

Własności: Świeżemi liśćmi należy okładać głowę, gdy boli (Wieliczka).

Aby spędzić puchlinę, okładać miejsce opuchnięte świeżemi liśćmi łopucha (Wieliczka).

Łopuchowemi liśćmi świeżemi okładać brzuch kobiety przed porodem, aby ułatwić poród, a po porodzie, aby łatwiej odeszło łożysko (Rzeszotary).

Aby zapobiec wypadaniu włosów trzeba myć głowę w odwarze liści łopuchowych, a po wymyciu wcierać w skórę roztarte żółtka (Wieliczka).

Na wypadanie włosów dobrze jest zmywać głowę spirytusem, w którym moczoно korzenie łopuchu (Wieliczka).

Dziewczęta gotują korzeń łopuchu i myją tem głowę, aby włosy dobrze rosły (Polanka Haller).

Łopuch razem z bylicą daje się do kąpieli dla chorych (Polanka Haller).

69. Lavandula vera. Lewanda prawdziwa.

Nazwy ludowe: Lewanda (Dziekanowice).

Własności: Używają przeciw suchotom (Dziekanowice).

Świecą razem z innem zieleм dnia 15 sierpnia (Dziekanowice.)

70. Lepidium tertium. Paprzyca.

Nazwy ludowe: Urocznik (Krzesławice), urocne ziele (Radziszów), urokowe ziele (Dziekanowice).

Własności: Tak się nazywa, bo gdy kto „urok“ dostanie, czy to „gadzina“, czy człowiek, to tem zieleń kadzą, a urok ustąpi (Dziekanowice, Krzesławice, Radziszów).

Święcą razem z innem zieleń w dniu 15 sierpnia (Dziekanowice, Krzesławice, Radziszów).

71. *Levisticum officinale*. *Lubczyk lekarski*.

Nazwy ludowe: Lubczyk, lubszczyk (powszechne).

Własności: Zapala się łądęgę lubczyka, jak cygaro i wciąga w siebie dym, trzymając zapaloną łądęgę w ustach, bo to pomaga na ból gardła (Brzezowa, Dobczyce, Krzesławice) i na kaszel (Radziszów).

Na „oberwanie“ okładają się lubczykiem (Rzeszotary). Albo też na „oberwanie“ smaży się lubczyk w maśle i je jako lekarstwo (Radziszów), dodawszy do tego jajko i to należy jeść rano i wieczór (Rzeszotary).

Aby węża wypędzić z domu, lub z innych zabudowań gospodarskich, należy kadzić lubczykiem (Wiśniowa).

Święcą razem z innem zieleń w dniu 15-go sierpnia powszechnie.

72. *Lilium candidum*. *Lilja biała*.

Nazwy ludowe: Lilja (powszechne).

Własności: Kwiat białej lilji przykładają się na rany, pochodzące z oparzenia (Wieliczka).

Korzeń białej lilji utarty z miodem przykładają się na brodawki, a zgina (Siercza).

73. *Linaria vulgaris*. *Lnica pospolita*.

Nazwy ludowe: Spisz (Brzezowa, Dziekanowice).

Własności: Jeżeli dziecko nie może sypiać, to kładą to zieleń dziecku do kołyski pod głowę (Dziekanowice), lub też gotują i odwaru trochę dają się napić dziecku (Brzezowa).

Święcą razem z innemi ziołami w dniu 15. sierpnia (Brzezowa, Dziekanowice).

74. *Linum usitatissimum*. *Len siewny*.

Nazwy ludowe: Len (powszechne).

Własności: Siemię lniane tłuczone przykładają na oczy, gdy bołą (Wieliczka). Siemię lniane tłuczone ogrzać w garnku i przykładają letnie na puchlinę (Wieliczka).

Święcą razem z innem zieleń w dniu 15 sierpnia (Brzezowa).

75. *Lysimachia vulgaris*. *Bańanowiec pospolity*.

Nazwy ludowe: Gruszki Matki Boskiej (Świątniki Górne).

Własności: Świecą razem z innym zieleń w dniu 15-go sierpnia (Świątniki Górne).

76. *Marrubium vulgare*. *Krzecina pospolita*.

Nazwy ludowe: Sajeta (Bieżanów), Sajta (Dobczyce, Gdów), Sajka (Rzeszotary).

Własności: Odwar piją na boleści żołądka (Dobczyce).

Sajka utrzymuje płód; kobiety ciężarne, które już poroniły okłada się ogrzaną sajką. Gdyby wcześniej, niż potrzeba, odchodziły wody i była obawa, że nastąpi poronienie, to trzeba też robić okłady, a sajka wstrzyma wszystko do właściwego czasu (Rzeszotary).

Gotować sajte z mlekiem i pić na oberwanie (Wieliczka).

Odwar dają krowom po ocieleniu (Dobczyce).

Świecą razem z innym zieleń w dniu 15 sierpnia (Brzezowa, Dobczyce, Gdów, Rzeszotary).

77. *Matricaria Chamomilla*. *Rumianek pospolity*.

Nazwy ludowe: Rumianek (powszechne).

Własności: Herbatę z kwiatu rumianku piją na ból żołądka (Zakliczyn ad Siepraw).

Piją także odwar na febrę (Skawina) i na zaziębienie (Wieliczka). Chłodny odwar z rumianku należy pić w czasie gorączki (Wieliczka).

Rozparzony rumianek z octem i z otrębami pszenicznymi kłaść na twarz, gdy zęby bołą (Wieliczka). Odwarem z rumianku i ślazu obmywać rany ludziom, także koniom, krowom i trzodzie (Gaj).

Świecą razem z innym zieleń w dniu 15-go sierpnia (powszechne).

78. *Melilotus albus*. *Nostrzyk biały*.

Nazwy ludowe: Urokowe ziele (Świątniki Górne), uroczne ziele (Rzeszotary).

Własności: Kadzić nim, gdy dostanie urok czy to człowiek, czy „gadzina“ (Rzeszotary).

Świecą razem z innym zieleń w dniu 15 sierpnia (Rzeszotary, Świątniki Górne).

79. *Melissa officinalis*. *Rojownik lekarski*.

N a z w y l u d o w e : Melisa (Dobczyce, Gaj, Siepraw, Świątniki Górne).

W ł a s n o ś c i : Na wewnętrzne bóleści gotować i pić (Dobczyce). Na kaszel gotować i pić (Świątniki Górne).

Melisę i wrotycz starte ciskają na ogień, aby mleko gotujące się „na blasze“ (przy ogniu) nie zwarzyło się (Gaj).

Świecą razem z innym zieleń w dniu 15 sierpnia (Dobczyce, Gaj, Siepraw, Świątniki Górne).

Gotuje się i pije na kurcze żołądkowe, na rznięcie w żołądku, kłucie w brzuchu (Polanka Haller). Toż samo na zawrót głowy (Polanka Haller). Toż samo piją wogóle na wzmocnienie (Polanka Haller).

80. *Mentha piperita. Mięta pieprzowa.*

N a z w y l u d o w e : Mięta pieprzowa (powszechnie), mięta ogrodowa (Biezanów, Polanka Haller).

W ł a s n o ś c i : Skuteczna na bóleści i kurcze żołądka, na morzyska, ciekączki (czerwonkę); należy ją parzyć i gorącą okładać brzuch (Brzezowa, Radziszów, Skawina) — zaparzać też herbatę, byle się jednak nie zagotowała i pić samą (Biezanów, Brzezowa, Radziszów, Skawina) lub z rumem (Rzeszotary).

Mięta pieprzowa i końska bardzo jest skuteczna w zimnicach (Radziszów).

Na oberwanie się robi się choremu okłady, sporządzone w ten sposób: ziele mięty, ślazu i biedrzeńca sieka się drobno i miesza z tłuszczem i mąką żytnią, tę mieszaninę rozprowadza się po papierze lub płótnie i kładzie na chore miejsce (Rzeszotary).

Przykładać liście świeże na ból głowy (Wieliczka).

Rozparzoną przykładać na ból gardła (Bogucice).

Odwar z liści pić na zaziębienie (Wieliczka).

Świecą razem z innym zieleń w dniu 15-go sierpnia (powszechnie).

Używa się jej na zgagę (Polanka Haller).

Także na wzbudzenie potów (Polanka Haller).

Dają jako przyprawę do rosółu (Polanka Haller).

81. *Mentha. Mięta.*

N a z w y l u d o w e : Mięta ptasia (Biezanów), ptasia miętka (Rzeszotary).

W ł a s n o ś c i : Dają ją kanarkom (Rzeszotary).

Świecą razem z innem zieleń w dniu 15 sierpnia (Biezanów-Rzeszotary).

81 a. *Mentha. Mięta.*

Nazwy ludowe: Kogutki (Świątniki Górne).

Własności: Świecą razem z innem zieleń dnia 15-go sierpnia (Świątniki Górne).

81 b. *Mentha. Mięta.*

Nazwy ludowe: Mięta końska (Polanka Haller).

Własności: Odwar z mięty dobry jest na słuczenie (Polanka Haller).

W lecie wkładają gospodynie parę listków mięty do mleka, aby się nie zwarzyło (Polanka Haller).

Świecą razem z innem zieleń 15 sierpnia, a później dają bydłu (Polanka Haller).

82. *Nymphaea alba. Grzybień biały.*

Nazwy ludowe: Wodna lilja.

Własności: Liśćmi świeżymi okładać głowę, gdy boli (Kozmice Wielkie).

83. *Oenothera biennis. Wiesiołek dwuletni.*

Nazwy ludowe: Róża łagowa (Gdów), róża laskowa (Radziszów).

Własności: Na różę w twarzy: wodę, w której moczył się kwiat, przykładac na twarz na szmatce, albo smażyć kwiat w maśle i tę maść przykładac na różę na twarzy (Radziszów).

Świecą razem z innem zieleń 15 sierpnia (Gdów, Radziszów).

84. *Origanum vulgare. Macierzka pospolita = Majeran.*

Nazwy ludowe: Lebiodka (powszechne).

Własności: Świecą ją razem z innem zieleń dnia 15-go sierpnia. — Jest jednym z najważniejszych ziół, zbieranych do święcenia, bo ona jest matką wszystkiego ziela i ma też największą wartość lekarską na choroby bydła (Dziekanowice, Radziszów).

Na oparzenia przykładają listki (Zakliczyn ad Siepraw).

Odwar dają pić po ocieleniu (Brzezowa, Dobczyce).

85. *Papaver Rhoas. Mak, maczek*

Nazwy ludowe: Mak polny (powszechne).

Własności: Pić odwar z kwiatu przeciw kokluszowi (Wieliczka).

86. *Papaver somniferum. Mak ogrodowy.*

Nazwy ludowe: Mak (powszechne).

Własności: Gotować pałeczki i dawać dzieciom po łyczeczce, gdy złe i spać nie chcą (Brzezowa, Dziekanowice), ale tylko dziewczętom, bo chłopcy tracą pamięć po maku (Dobczyce).

Albo też w tym celu dawać dzieciom jeść mak w ilości czwartej części, połówki, a najwyżej trzech czwartych części zawartości jednej makówki (Radziszów).

Święcą razem z innym zieleń w dniu 15-go sierpnia (powszechne).

87. *Petroselinum sativum*. Pietruszka pospolita.

Nazwy ludowe: Pietruszka (powszechne).

Własności: Opuchnięty brzuch okładać pietruszką świeżą liśćmi i pić odwar z liści (Wieliczka). Na oberwanie robią plaster z pietruszki, bożego drzewka i starego sadła (Rzeszotary).

Święcą razem z innym zieleń dnia 15 sierpnia (Biezanów, Gdów).

88. *Pimpinella saxifraga*. Biedrzeniec.

Nazwy ludowe: Biedrzeniec, (Dobczyce), biedrnik (Brzezowa).

Własności: Przeciw cholerze gotują ludzie ziele i piją odwar (Brzezowa).

Liście i korzonki moczone w spirytusie służą przeciw cholerze, czerwonce i innym boleściom żołądkowym (Dobczyce).

Biedrzeniec z miętą i ze ślazem usiekany drobno, zmieszany z tłuszczem i mąką żytnią tworzy maść, którą rozciera się na papierze lub na płótnie i okłada nią chorego na oberwanie (Rzeszotary).

Święcą razem z innymi ziołami dnia 15 sierpnia (Brzezowa, Dobczyce).

89. *Pisum sativum*. Groch siewny.

Nazwy ludowe: Groch okrągły, groch polny (powszechne).

Własności: W grochu gotować skórki słoniny i słoniną tą smarować bolaki, a zginać (powszechne).

Święcą razem z innym zieleń dnia 15 sierpnia (powszechne), ale do święcenia musi być groch ze strączkami zielony, a nie suchy (Dobczyce); wszystko zieleń przygotowane do święcenia otaczają grochem (Rzeszotary).

Odwar daje się pić krowom przeciw urokom (Brzezowa).

Gotuje się łądygi i strączki i odwarem tym obmywa dójki krowom, gdy na nich pokażą się owrzodzenia, podobne do groszku, a zgina (Dobczyce).

90. *Plantago major*. Babka większa.

Nazwy ludowe: Babka (powszechnie).

Własności: Liście zielone przykładają do rany i obierzki, aby się prędzej goiły (Świątniki Górne, Wieliczka) i na oparzone miejsca (Wieliczka, Polanka Haller).

Na odparzeliska przykładą się liście babki, z których przedtem wyciągnięto żyłki i które wymoczono (Rzeszotary).

Liście świeże przykładają na głowę, gdy boli (Rzeszotary). Gdy się nogi pocą, okładać je świeżymi liśćmi babki. (Rzeszotary). Aby się rany goiły, okładać je świeżymi liśćmi babki razem ze skrobaną słoniną, albo innym niesolonym tłuszczem (Rzeszotary).

Świecą razem z innymi ziołami dnia 15 sierpnia (Świątniki Górne).

91. *Potentilla anserina*. Srebrnik pospolity.

Nazwy ludowe: Srebrnik (Polanka Haller).

Własności: Moczy się w wodzie i pije na febrę (Polanka Haller).

92. *Prunus domestica*. Śliwa węgierka.

Nazwy ludowe: Węgierka.

Własności: Aby zęby nie bolały, należy skórki ze śliwek wygotować i tym odwarem zęby płukać (Wieliczka).

93. *Pyretrum parthenium*. Maruna, marunka.

Nazwy ludowe: Marunka, maronka (powszechnie).

Własności: Świecą razem z innym ziołem w dniu 15-go sierpnia (powszechnie).

Gdy się kto stłucze, przykładają marunkę na miejsce stłuczone (Zakliczyn ad Siepraw).

Na przełknięcie wycisnąć sok z marunki świeżej i wypić (Brzezowa).

Okłada się żołądek marunką, gdy boli (Dobczyce). Na chory żołądek: sieka się marunkę drobno i zaparza na rynce; potem usmaży się jajko i wymiesza razem z marunką i taką potrawę je się jako lekarstwo (Biezanów).

Na kolki: zetrzeć świeżą marunkę, aż sok puści i przyłożyć na to miejsce, gdzie kolki kłują (Biezanów).

Na ból oczu: zmaczać szmatkę w świeżym mleku słodkim i taką przyłożyć na chore oczy, na to zaś na wierzchu przyłożyć marunkę, a wyciągnie ból (Biezanów).

Na oberwanie robić okłady ze świeżej marunki z białkiem. Gdy zaś ziele jest suche, to je wpierw rozparzyć i białkiem połać. Pić też wtedy herbatę z marunki na czczo lub na noc (Wieliczka).

Dają krowom po ociełeniu (Dobczyce).

Gdy bydlu rogatemu chwieją się zęby, to tłuc marunkę z solą i wycierać tem dziaśła (Dobczyce).

Gdy krowa ma kał rzadki, ciska się i kał rzuca daleko (rodzaj biegunki), to marunka pomaga (Brzezowa).

Na paskudnika (wzdęcie u bydła): trzec bydłę po bokach marunką i po grzbiecie, a paskudnika (na oku) zasypać pieprzem lub zerznąć (Radziszów), albo naciera się marunką z solą nozdrza bydlęcia (Skawina), lub też ściera się tem paskudnika na oku (Biezanów, Brzezowa).

94. *Pyrus communis. Grusza pospolita.*

Nazwy ludowe: Grusza, gruszka (powszechnie).

Własności: Gruszki suszone jeść w razie rozwolnienia i biegunki (Wieliczka).

Święcą razem z innem zieleń dnia 15 sierpnia (Skawina).

95. *Pyrus malus. Grusza, jabłoń.*

Nazwy ludowe: Jabłoń (powszechnie).

Własności: Jabłka święcą razem z innem zieleń 15-go sierpnia (powszechnie). W tym celu wkładają do środka wiązki ziela kilka jabłek, albo też nabijają je na patyki i tak wstawiają do ziela.

Wracającym dziewczętom z kościoła ze zieleń starają się parobcy wybrać jabłka święcone, czemu one nie bardzo opierają się, bo gdy parobek porwie jabłko, które dziewczyna oznaczyła sobie, nic nikomu nie mówiąc, to wyda się za niego i na drugi rok poniesie zieleń do święcenia już jako kobieta (Gaj).

Po powrocie z kościoła 15 sierpnia, jedzą jabłka święcone przed obiadem, aby w następnym roku nie bolały ich zęby (Dobczyce) i gardła (Dzieskanowice).

Smażyć korę ze słodkiej jabłoni w maśle z garścią piórek z młodej pszenicy, to przecedzić do słoika, a następnie używać do smarowania słodkiego strupa (Wieliczka).

Na słodki strup robi się też maść następującą: korę słodkiej jabłoni gotuje się w wodzie i zbiera szumowiny, które następnie smaży się ze świeżem niesolonem masłem i z mazią (Wieliczka).

96. *Quercus. Dąb.*

Nazwy ludowe: Dąb (powszechne).

Własności: Na reumatyzm przyrządzać kąpiel, do której sypie się korę dębową i sól (Bogucice).

97. *Raphanus sativus. Rzodkiew ogrodowa.*

Nazwy ludowe: Rzodkiew, rzodkiewka (powszechne).

Własności: Rzodkiew gotować i odwar pić na spędzenie puchlizny (Sułów).

Okladać rzodkwią brzuch opuchnięty (Wieliczka).

98. *Rhamnus cathartica. Szakłak ciernisty.*

Nazwy ludowe: Siędzina (Raciborsko)¹⁾.

Własności: Jest to najtwardsze drzewo a tak ciężkie, że położone na wodzie, utonie (Raciborsko).

99. *Rosa canina. Róża polna.*

Nazwy ludowe: Różyczka polna (Radziszów).

Własności: Świecą razem z innym zieleń 15 sierpnia (Radziszów).

Na różę na twarzy moczyć kwiat w wodzie i wodę taką na szmatce przykładac; albo: smażyć kwiat w maśle i maść tę przykładac na różę na twarzy (Radziszów); albo: przykładac kwiat róży; albo: maczac kwiaty w wodzie święconej i takie przykładac na twarz; albo: przykładac korzeń róży czerwonej.

100. *Rosmarinus officinalis. Rozmaryn lekarski.*

Nazwy ludowe: Rozmaryn.

Własności: Rozmaryn moczony w winie przykładac na puchlinę (Wieliczka).

101. *Rubus caesius. Malina ostrężyna.*

Nazwy ludowe: Popielucha (Wiśniowa).

Własności: Wyrywa się z korzeniem 9 sztuk popieluch, wkłada do ciepłej wody i w niej kąpie się tego, kto ma suchoty (Wiśniowa).

102. *Ruta graveolens. Ruta ogrodowa.*

Nazwy ludowe: Ruta (powszechne).

¹⁾ Wieś Sidzinę w powiecie podgórskim nazywają też „Siędzina“. W tej wsi bardzo obficie rośnie przy drogach, koło pólów jeszcze obecnie Szakłak ciernisty.

Wła s n o ś c i: Gdy dzieci boli żołądek, okłada się im dołek rozparzoną rutą (Dobczyce).

Rutę dają krowom po ocienieniu, aby się dobrze miały (Dobczyce).

Dają bydłu z chlebem na święta Wielkanocne, a na Boże Narodzenie w opłatku (Brzezowa).

Święcą razem z innem zieleń 15 sierpnia (powszechnie).

Rutę gotują i piją na bicie serca (Polanka Haller). Para z odwaru ruty dobra jest na słabe oczy (Polanka Haller). Toż pomaga czasem także na ból zębów (Polanka Haller).

103. *Salvia officinalis*. Szałwja lekarska.

N a z w y l u d o w e: Szałwja (powszechnie).

Wła s n o ś c i: Święcą razem z innem zieleń 15 sierpnia (powszechnie).

Odwarem szałwji płuczą gardło, gdy boli (Brzezowa, Rzeszotary, Skawina) i w czasie kaszlu (Świątniki Górne), razem z sokiem wyciśniętym z ćwikły (Wieliczka). Szałwję gotuje się z mlekiem i pije w słabościach piersiowych (Dobczyce). Odwar zimny z szałwji brać do ust, gdy zęby bolą (Wieliczka).

104. *Salvia verticillata*. Szałwja okrągowa.

N a z w y l u d o w e: Krzyżownik (Biechanów, Gaj, Rzeszotary).

Wła s n o ś c i: Święcą razem z innem zieleń 15 sierpnia (Biechanów, Gaj, Rzeszotary).

Dają bydłu moczone razem z innymi ziołami do jedzenia w razie słabości (Rzeszotary).

105. *Sambucus nigra*. Bez czarny.

N a z w y l u d o w e: Bez.

Wła s n o ś c i: Herbatę z kwiatu bzowego pić z żółtkiem na chrypkę (Wieliczka) i na zaziębienie (tamże). Pić taką herbatę trzy razy dziennie (Siercza, Polanka Haller).

Odwar z kory bzowej pije się, aby spędzić puchlinę (Czarnochowice). Korę bzową przykładac na twarz, gdy zęby bolą (Wieliczka). Herbatę z kwiatu bzowego piją na „remę“ (katar) i na poty (Polanka Haller).

106. *Sanguisorba officinalis*. Krewnik lekarski.

N a z w y l u d o w e: Czarna róża (Radziszów), czarna różyczka (Brzezowa, Dobczyce, Krzesławice, Rzeszotary, Zakliczyn

ad Siepraw), róża polna (Bieżanów, Gdów), czarne ziele (Gaj). — Tak nazwane ziele, bo ma pałki czarne.

Własności: Świecą razem z innym ziele 15 sierpnia (powszechnie).

Jeżeli kobieta nie ma regularności, należy to ziele warzyć i herbatę pić, a skutek pewny (Radziszów).

Z tego ziela robi się kąpiel na rany, aby się goiły (Dobczyce). Jeżeli bydło ma złą krew, daje się do wody, którą bydło pije (Rzeszotary). Przeciw czerwonce u bydła daje się pić odwar, a skutek pewny (Brzezowa).

107. *Sarothamnus scoparius*. *Żarnowiec miotłowy*.

Nazwy ludowe: Kramarka (Raciborsko).

Własności: Z gałązek kramarki robią miotły, które są lepsze od brzozowych, bo gałązki te są gibkie, dobrze się gną, a nie łamią.

108. *Scabiosa arvensis*. *Drjakiew polna*.

Nazwy ludowe: Naparstki M. Boskiej (Świątniki Górne), strzygoniowe ziele albo strzyżne ziele (Brzezowa), pałki (Dobczyce).

Własności: Świecą razem z innym ziele 15 sierpnia.

Używa się na wrzody (Dobczyce).

Daje się krowom po ocieleniu (Dobczyce).

Kadzą tem bydło, gdy dostanie uroków (Brzezowa).

109. *Serofularia nodosa*. *Trędownik węzłowaty*.

Nazwy ludowe: Świńskie ziele (Brzezowa).

Własności: Świecą razem z innym ziele 15 sierpnia (Brzezowa).

Dobre dla ludzi na wrzody (Brzezowa).

110. *Secale cereale*. *Żyto zwyczajne*.

Nazwy ludowe: Żyto (powszechnie).

Własności: Świecą razem z ziele 15 sierpnia (powszechnie).

Po święceniu kruszą i sieją razem z innym żytem, aby przyniosło plon lepszy (powszechnie).

Dają jeść kurom żyto święcone, gdy dostaną pypcia (Brzezowa).

Młode piórka żyta na wiosnę zrywa się i smaży ze słodką śmietaną na oparzenie (Wieliczka).

Kwiat z żyta pije się na febrę (Wieliczka).

Żytnią mąkę zmieszać z drobno siekanymi ziołami: miętą, ślazem i biedrzeńcem i z tłuszczem, rozetrzeć tę mieszaninę na papierze lub na płótnie i okładać nią chorego na oberwanie (Rzeszotary).

Chleb żytni z tłuczonym kminkiem i octem rozrobić na ciasto i przykładąć na skronie przeciw bolowi głowy (Wieliczka).

111. *Sedum acre. Rozchodnik ostry.*

N a z w y l u d o w e : Rozchodnik (powszechne).

W ł a s n o ś c i : Na ból gardła: rozparzonym rozchodnikiem okładać gardło (Brzezowa). Rozchodnikiem rozcierać guzy na szyi, a rozejdą się (Wieliczka). Maścią rozchodnikową nacierać miejsca gośćcowate na ciele, a pomoże (Wieliczka).

Jeżeli krowie zapuchnie wymię, czy to z powodu ukąszenia przez owad, czy wskutek czarów i krowa nie może puścić mleka, wtedy okładają wymię rozparzonym rozchodnikiem, albo je nim nacierają (Brzezowa).

Święcą razem z innym zieleń 15 sierpnia (Biezanów, Brzezowa, Świątniki Górne).

Rozchodnik smaży się w niesłonym maśle i tak robi się maść rozchodnikową na obierzki (Polanka Haller). Świeży rozchodnik przykładą się na odgniotki (Polanka Haller).

Robią z niego wianki do święcenia na Boże Ciało (powsz.).

112. *Sedum Telephium. Rozchodnik płaskolistny.*

N a z w y l u d o w e : Wronie sadło (Dobczyce), ptasia trawa (Biezanów), wronie ziele, kanie sadło.

W ł a s n o ś c i : Na darcie w nogach smarować spirytusem, w którym moczono to ziele — albo ziele zielone utłuc i tem smarować nogi (Dobczyce).

Na różne rany i boleści przykładają liść, z którego przedtem trzeba zwlec skórę (naskórek). Na okłady używa się także liści startych w rękach tak, aby się sok puścił (Biezanów).

Święcą razem z innym zieleń 15 sierpnia (Biezanów, Dobczyce).

Listeczki z miętką przykładają na rany i wrzody.

Na rany i wrzody i na stłuczenia razem z żywokostem robi się maść, smażyć go w niesłonym maśle, lub tłukąc razem z pokrzywą w słoninie lub sadle. Tę maść przykładają na rany.

Kładzie się na żarzące węgle drewniane i dymem podkurza

twarz, gdy zęby bołą. Albo potrzeć dobrze tem zielem koło ucha, z tej strony, gdzie zęby bołą.

113. Senecio Jacobaea. Starzec wielki lub Jakóbek.

Nazwy ludowe: Wieszczycowe ziele (Bieżanów), wieszczyczne ziele (Brzezowa, Dobczyce), wieszczyca (Radziszów, Zakliczyn ad Siepraw).

Własności: Używa się przeciw wieszczycy, czyli bolakom na twarzy u dzieci (Dobczyce, Zakliczyn ad Siepraw).

Używane do gojenia strupów i różnych innych wysypek dwojakim sposobem: 1. ziele smażą w maśle i tem masłem smarują strupy i t. p.; 2. ziele suszą i trą na proszek i tym proszkiem zasypują strupy i t. p. (Brzezowa).

Na wieszczycę u niemowląt: tak się nazywa choroba, gdy niemowlęciu nabrzmiewają piersi, nieraz do tego stopnia, że umiera. Choroba ta pochodzi stąd, że pokarm matki zamiast iść do żołądka idzie do piersi dziecka.

Niektóre kobiety smarują wtedy dzieciom piersi oliwą i wygniatają z tych piersi pokarm, co jest bardzo bolesną operacją. Inne gotują w śmietanie ziele wieszczycę i tą śmietaną okładają piersi dziecka (Rzeszotary).

Święcą razem z innem ziele 15 sierpnia (Bieżanów, Brzezowa, Dobczyce, Rzeszotary, Zakliczyn ad Siepraw).

114. Solanum tuberosum. Psianka ziemniak.

Nazwy ludowe: Ziemniak (powszechnie).

Własności: Ziemniaki surowe tarte same lub z mydłem przykładac na miejsca odmrożone (Wieliczka). Gdy zgaga piecze, zjeść ziemniaka pieczonego (Wieliczka).

115. Solidago virga aurea. Nawłóć pospolita.

Nazwy ludowe: Nawłóć.

Własności: Używana przeciw puchlinie (Wieliczka).

Dają krowie po ocieleniu razem z innem ziele święconem (Brzezowa, Rzeszotary).

Święcą razem z innem ziele 15 sierpnia (Brzezowa, Rzeszotary).

116. Staphylea pinnata. Kłokoczyna pierzasta.

Nazwy ludowe: Kokocyna (Skawina).

Własności: Kokoczyną okadzają bydło (Skawina).

Święcą razem z innem ziele 15 sierpnia (Skawina).

117. Stellaria. Gwiazdownica. Muchotrzew.

Nazwy ludowe: Myszydrzew (Raciborsko).

Własności: Przykładany świeżo spędza puchlinę (Raciborsko).

118. *Symphitum officinale*. *Żywokost lekarski*.

Nazwy ludowe: Żywokost.

Własności: Żywokost smażony w tłuszczu pić i jeść na ból piersi (suchoty) (Wieliczka).

Na oberwanie się okładać żywokostem i pić odwar z niego (Wieliczka).

Z żywokostu robi się maść bardzo skuteczną na złamanie ręki lub nogi u ludzi i bydła (Polanka Haller).

119. *Tamarix germanica*. *Tamaryszek niemiecki*.

Nazwy ludowe: Tamaryszek (Brzezowa, Dobczyce, Gdów).

Własności: Jeżeli mocz zatrzymuje się, daje się pić odwar z kwiatu tamaryszku tak ludziom, jak i bydłu. Przytem bydłu nacierają krzyże tamaryszkiem (Brzezowa).

Na tę samą chorobę, co wyżej, parzy się tamaryszek i robi z niego gorące okłady na brzuch, tak ludziom, jak bydłu (Dobczyce).

Świecą razem z innym zieleń 15 sierpnia (Brzezowa, Dobczyce, Gdów).

120. *Tanacetum vulgare*. *Wrotycz swojski*.

Nazwy ludowe: Wrotycz (powszechne), wrutyca albo rutyca (Radziszów, Polanka Haller), uwrotyć (Rzeszotary).

Własności: Odwar z wrotyczu pije się w dolegliwościach żołądka, a zarazem daje się go wtedy do kąpieli (Dobczyce).

Przeciw reumatyzmowi nacierać chore członki spirytusem, w którym moczo no wrotycz (Zakliczyn ad Siepraw). Odwar z wrotyczu piją na glisty (Wieliczka). Rozparzone ziele przykładać na ból brzucha, gdy mocz wstrzymany (Wieliczka).

Kadzą nim krowy po ocieleniu, aby wyszedł ból z wymięzka (Brzezowa, Skawina). Po ocieleniu dają pić krowie odwar z wrotyczu i z innych ziół przez 3 dni (Dobczyce, Rzeszotary, Skawina).

Aby mleko gotujące się na blasze (przy ogniu) nie zwarzyło się, ciskają w ogień utarty wrotycz z melisą (Gaj).

Dają do kąpieli dla chorych razem z innym zieleń (Polanka Haller).

121. *Thymus serpyllum*. *Tymian, macierzanka*.

Nazwy ludowe: Macierzanka (powszechnie).

Własności: Świecą ją razem z innym zieleń 15 sierpnia (powszechnie).

Jest jednym z najważniejszych ziół podawanych do święcenia, bo jest ciotką ziela wszelakiego (Dziekanowice).

Służy w różnych słabościach. Prażyć ją nad gorącą parą i okładać chorego (Radziszów).

Dzieci słabe kąpać w wywarze macierzanki (Dobczyce, Radziszów, Skawina).

Odwaru używa się do płukania zębów (Skawina). Odwar macierzanki pije się, lub sproszkowaną spożywa się z pokarmem na dolegliwości wewnętrzne, przeciw zaziębieniu się i przeciw czerwoncy (Dobczyce, Radziszów, Skawina).

Kąpać się w wygotowanej macierzance, aby spędzić puchlinę (Siercza).

Macierzankę i bylicę moczyć w ciepłej wodzie i przykładać na nogi na zawianie (Wieliczka).

Macierzanką wyściela się gniazdo kurze, gdy ma wysiadywać pisklęta, na niej kładzie się jaja i w niej wykluwające się kurczęta, bo gniazdo takie wolne jest od robactwa, a kurczęta z niego zdrowe i silne (Rzeszotary).

Rozparza się ją i okłada boki, gdy są kolki (Polanka Haller).

122. *Tillia grandifolia*. *Lipa wielkolistna*.

Nazwy ludowe: Lipa (powszechnie).

Własności: Herbatę przyrządzoną z kwiatu lipowego i słazowego z miodem praśnym pić w czasie zakatarzenia (Zielonki).

Herbatę z kwiatu lipowego pije się na ból brzucha (Wieliczka) i na zaziębienie (tamże).

Herbatę z kwiatu lipowego (Polanka Haller) z cukrem, lub z słodkim drzewem pić trzy razy dziennie na duszność (Wieliczka).

Na blednicę robić okłady z kory lipowej, wygotowanej w mleku słodkim (Wieliczka).

Korę lipową wymoczoną w mleku słodkim gorącym przykładać na dymienice (Siercza).

Kwiat lipowy piją na kłucie w piersiach — dzieciom dają na chrypkę (Polanka Haller).

123. *Tormentilla erecta*. *Drzewianka wzniesiona*.

N a z w y l u d o w e : Kurze ziele (Biezanów, Wieliczka), kurze dupki (Radziszów).

W ł a s n o ś c i : Listków używa się do kąpieli na wzmocnienie (Biezanów).

Korzenie opłukać, oskrobać, pokrajać drobno i moczyć przez 9 dni w winie lub w spirytusie, a potem pić na wzmocnienie. — Gdyby kto chciał zrobić tych kropli na czas dłuższy, to do flaszki wina lub spirytusu sypie się do połowy korzeni kurzego ziele, a na to do pełna wina lub spirytusu. Flaszkę korkuje się potem mocno i zawartość wygotowuje w sianie lub wypieczy w chlebie. Wypieczone krople mają być lepsze, niż wygotowane (Biezanów).

Święcą razem z innem ziele 15 sierpnia (Biezanów, Radziszów).

124. *Trifolium arvense*. Koniczyna polna.

N a z w y l u d o w e : Kotki (Brzezowa, Świątniki Górne), kądziółka M. Boskiej (Biezanów, Dobczyce), Łzy M. Boskiej (Radziszów).

L e g e n d a : W czasie męki P. Jezusa szła M. Boska i płakała, a gdzie Łzy Jej padły na ziemię, tam wyrosło ziółko, które też nazywa się: Łzy Matki Boskiej.

W ł a s n o ś c i : Używa się do kąpieli dla dzieci słabych i dla dorosłych (Dobczyce).

Kwiat skubany przykładać na oparzenia (Brzezowa, Wieliczka).

Daje się krowom po ocieleniu (Dobczyce).

Święcą razem z innem ziele 15 sierpnia (Biezanów, Brzezowa, Dobczyce, Radziszów, Świątniki Górne).

125. *Trifolium pratense*. Koniczyna łąkowa.

N a z w y l u d o w e : Koniczyna (powszechna).

W ł a s n o ś c i : Kąpać się w koniczynie na oberwanie (Siercza).

126. *Trifolium repens*. Koniczyna rozestana.

N a z w y l u d o w e : Koniczyna polna (Radziszów).

W ł a s n o ś c i : Święcą razem z innem ziele 15 sierpnia (Radziszów).

127. *Triticum repens*. Rolnica perz.

N a z w y l u d o w e : Perz (powszechna).

W ł a s n o ś c i : Odwar z korzeni perzu pić na puchlinę (Wieliczka).

128. *Triticum vulgare*. Pszenica pospolita.

N a z w y l u d o w e : Pszenica (powszechnie).

W ł a s n o ś c i : Świącą razem z zieleń 15 sierpnia (powsz.).

Po poświęceniu ziarno wykruszone z kłosów miesza się ze ziarnem przeznaczonem do siewu, aby zasiana pszenica przyniosła plon lepszy (powszechnie).

Jednak tak kłosów oświęcanych, jako też i ziarna z nich i ziarna do siewu przeznaczonego nie może dotykać i oglądać kobieta ciężarna, boby się pszenica zaśnieciła (Dobczyce).

Gdy kury dostały „pypcia“, dają im jeść ziarno pszenicy święconej, a pypeć zginie (Gaj).

Pszenicznym śrutem okładać chorego na oberwanie (Zielonki).

Pszeniczne otręby rozparzone z rumiankiem i z octem przykładać na twarz, gdy zęby bolą (Wieliczka).

Smażyć korę ze słodkiej jabłoni w maśle z garścią piórek z młodej pszenicy, przecedzić do słoika i tem smarować słodki strup (Wieliczka).

129. *Trollius europeus*. Pełnik europejski.

N a z w y l u d o w e : Wołowe oczy (Mogilany).

130. *Tussilago farfara*. Podbiał pospolity.

N a z w y l u d o w e : Podbiał (powszechnie).

W ł a s n o ś c i : Liście przykładają na rany, aby się goiły (Świątniki Górne, Polanka Haller).

Herbatę przygotowaną z liści podbiału z cukrem pić 3 razy dziennie na duszność (Wieliczka) i na kaszel (Polanka Haller).

Podbiałem zaparzonem razem z piołunem okładać brzuch, gdy boli w dołku (Dziekanowice).

Zagotować liście podbiału na herbatę, odcedzić, a do gorącej herbaty dać łyżkę galarety z gotowanych nóżek cielęcych — gdy się galareta rozpułynie w herbacie, pić rano na czczo i wieczór przed spaniem na kaszel (Wieliczka).

Liście podbiału przykładają na puchlinę (Wieliczka).

Świącą razem z innem zieleń 15 sierpnia (Świątniki Górne).

Mężczyźni suszą podbiał, krają, mieszają z tytoniem i pałą, twierdząc, że zdrowo na piersi (Polanka Haller).

131. *Typha latifolia*. Rogoża szerokolistna.

N a z w y l u d o w e : Pałka (Wieliczka).

W ł a s n o ś c i : Oparzone miejsce okładać skubanym puchem z pałki (Wieliczka).

132. *Urtica dioeca*. Pokrzywa zwyczajna.

Nazwy ludowe: Pokrzywa (powszechne).

Własności: Pić herbatę z kwiatu na duszność (Wieliczka).

Kadzić się korzeniami pokrzyw, gdy bolą zęby (Wieliczka).

133. *Vaccinium myrtillus*. Borówka, czernica.

Nazwy ludowe: Borówka (powszechne).

Własności: Borówki (owoc) suszone gotować i jeść, a także odwar pić przed południem i popołudniu na biegunkę (powszechne). Herbatę z borówek z dodaniem rumu lub spirytusu pić na rozwolnienie (Rzeszotary). Także na biegunkę (Rzeszotary).

134. *Verbascum Thapsus*. Dziewanna lekarska.

Nazwy ludowe: Dziewanna (Biezanów, Gaj), dziewanda (Dobczyce), warkocze Matki Boskiej (Gdów, Radziszów).

Własności: Herbatę z kwiatu piją przeciw suchotom (Radziszów). Dzieci suchotnicze kąpią w dziewannie (Dobczyce, Radziszów).

Dają krowom po ociełeniu wraz z innymi ziołami (Dobczyce).

Święcą razem z innymi ziołami 15 sierpnia (Biezanów, Dobczyce, Gaj, Gdów, Radziszów, Świątniki Górne).

135. *Verbena officinalis*. Koszyczysko lekarskie.

Nazwy ludowe: Koszyczysko (Radziszów).

Własności: Święcą razem z innym ziołem 15 sierpnia (Radziszów).

136. *Veronica baccabunga*. Przetacznik bobownik.

Nazwy ludowe: Bobownik (Biezanów, Radziszów, Świątniki Górne).

Własności: Świeżem ziołem okładać głowę, gdy boli (Radziszów).

Święcą razem z innym ziołem 15 sierpnia (Biezanów, Radziszów, Świątniki Górne).

Jeden zachorowaù na garuo, na zapalenie, cy co, ale tak ze mu juz dochtorzy nie mogli nijak poradzić. Lezy uon tak, ano wije sie na łozku, a gadać to ni moze, jaz tu przychodzi, jakiś chuop, widzi co jes, pytà się, powiadają mu tak i tak. Ano uon gada do żony tège chorègo, coby zaraz kogo posłała na łakę po bobownik, zeby go nadarua. Poleciała dziewka, przyniesua sporo, toto wrazili do garka, naleli wody, naparzyli rozpaloną ceguą, a ten chory nad tą sparnią musiàu gębe trzymać i càukiem na-

kryty bez kwile. Tak się wyparzuu, wyparzuu, wypociuu, no i w godzinie juz mógł przemówić i wyzdrowiou càukiem. (Wieliczka 14. IV. 1902).

137. Viburnum Opulus. Kalina zwyczajna.

Nazwy ludowe: Kalina (powszechnie).

Własności: Kaliną kadzi się krowę, aby po ocieleniu wyszedł ból z wymięczka. (Brzezowa). Odwar z kaliny dają pić krowom, aby nie chorowały (Skawina).

Święcą razem z innem zieleń 15 sierpnia (Brzezowa, Dziekanowice, Gaj, Radziszów, Skawina, Świątniki Górne).

138. Viola odorata. Fiołek wonny.

Nazwy ludowe: Fjołek (powszechnie).

Własności: Odwar z fjołków pić jako herbatę przeciw kokluszowi (Wieliczka). Zbierać listki fjołków po polach, po rosie a nie suche, gotować je i pić odwar na zaziębienie (Rzeszotary).

139. Vicia Faba. Wyka, bób.

Nazwy ludowe: Bób (powszechnie).

Własności: Ziarna bobu gotować do gęstości i tą papką smarować liszaje, a zginą (Wieliczka). Utarty bób (ziarna) ze słoniną przykładac na ból brzucha (Sygneczów).

Bób zielony (ziarno) smaży się z wieprzowiną, rozciera na plaster i przykładac w razie oberwania (Wieliczka). Na oberwanie pomaga też, gdy się całą roślinę zieloną bobu utłucze i nią obłoży chorego (Zabawa). Okłada się też chorego na oberwanie prążuchą robioną z mąki bobowej z dodaniem $\frac{1}{4}$ funta (12 dkg) sadła starego (Wieliczka).

Święcą razem z innem zieleń 15 sierpnia (Gdów).

140. Vinea minor, Barwinek mniejszy.

Nazwy ludowe: Barwinek (powszechnie).

Własności: Jeżeli kołtun nie chce się zwić na głowie, to maczają włosy okowitą, w której moczono barwinek (Dobczyce). Aby przyspieszyć zwinięcie się kołtuna, przykładac się barwinek na piersi (Wieliczka).

Celem zapobieżenia, aby po ocieleniu nie mogła guślarka zepsuć mleka krowie, należy w połowie ciąży — miesiąc — i 9 dni przed ocieleniem, każdym razem po 9 listków barwinku zakroić w kawałek chleba i dać zjeść krowie (Dobczyce). Gdy krowa „poluje się“ dają jej listki barwinku jeść z chlebem (Brzezowa). Barwinkiem kadzą krowy po ocieleniu, a także innym razem, aby

czarownice nie mogły im zepsuć mleka (Gaj, Skawina). Kadzą też krowę barwinkiem, gdy się już mleko zepsuło, aby czary uczynić nieszkodliwymi (Brzezowa).

Święcą razem z innym zieleń 15 sierpnia (powszechnie).

Barwinek moczy się w winie, które się potem pije, gdy głowa boli (Polanka Haller).

Robią z niego wianki do święcenia na Boże Ciało (Polanka Haller).

141. *Viscum album. Jemiola biała.*

N a z w y l u d o w e : Imioł (Rzeszotary).

Wła s n o ś c i : Rośnie tylko na Kalwarji (Zebrzydowskiej), jako w miejscu cudownym, poświęconem Matce Boskiej (Rzeszotary).

Jest niezawodnym środkiem na uroki (Rzeszotary).

Święcą razem z innym zieleń 15 sierpnia (Rzeszotary).

ROŚLINY NIEOZNACZONE.

1. Dzbanki.

N a z w y l u d o w e : Dzbanki (Świątniki Górne, Zakliczyn ad Siepraw).

Wła s n o ś c i : Święcą razem z innym zieleń 15 sierpnia (Świątniki Górne, Zakliczyn ad Siepraw).

2. Dzbanuszeki.

N a z w y l u d o w e : Dzbanuszeki (Zakliczyn ad Siepraw).

Wła s n o ś c i : Święcą razem z innym zieleń 15 sierpnia (Zakliczyn ad Siepraw).

3. Goździk.

N a z w y l u d o w e : Gwoździki krzyżowe od Pana Jezusa (Radziszów).

Wła s n o ś c i : Wyrastają z ziemi w Wielki Piątek na pamiątkę, że P. Jezusa przybijano w ten dzień gwoździami do krzyża (Radziszów).

Na kołtun: Zerwać tylko 9 wierzchołków tego zieleń, namaczać w gorzałce lub w winie i głowę tem „taplać“ (maczać), a kołtun zwinie się przedzej (Radziszów).

Święcą razem z innym zieleń 15 sierpnia (Radziszów).

4. Oset.

N a z w y l u d o w e : Kolkowe zieleń (Krzesławice).

Własności: Używają przeciw kolce i postrzałom. (Krzesławice).

Święcą razem z innym zieleń 15 sierpnia (Krzesławice).

5. Oset.

Nazwy ludowe: Twarde ziele (Skawina).

Własności: Święcą razem z innym zieleń 15 sierpnia (Skawina).

6. Sporysz.

Nazwy ludowe: Sporysz¹⁾ (Świątniki Górne).

Własności: Święcą razem z innym zieleń 15 sierpnia (Świątniki Górne).

7. Suchowierzch.

Nazwy ludowe: Suchowierzch (Dobczyce).

Własności: Dla słabowitych dzieci i ludzi dorosłych kładą to ziele do kąpieli (Dobczyce).

Święcą razem z innym zieleń 15 sierpnia (Dobczyce).

8. Uraźnik.

Nazwy ludowe: Uraźnik (Brzezowa, Dobczyce)²⁾.

Właściwości: Na ból zębów przykładają świeży starty suchy urażnik (Wieliczka).

Na boleści wewnętrzne piją odwar, jak herbatę (Dobczyce).

Kto ma ból w ustach (spuchnie), ten przykładają rozparzony urażnik na twarz (Brzezowa).

Święcą razem z innym zieleń 15 sierpnia (Brzezowa, Dobczyce, Skawina).

NAZWY POLSKIE ROŚLIN.

(Liczba obok nazwy jest liczbą porządkową nazwy łacińskiej).

Babka 90, barwinek 140, betonijka, betanijka 24, bez 105. biała różyczka 20, 58, biedrnik 88, biedrzeniec 88, bluszcz 60, bławut 35, bobownik 136, bób 139, borówka 133, boże drzewko 16, brzoza 25, burak 23, bylica 18.

Cebula 7, centoryja, cenceryja 48, chleb świętojański 36, czarna róża, czarna różyczka 106, czarne ziele 106, czosnek 8.

Dąb 96, dziad 12, dziewanna, dziewanda 134, dzwonki 68.

¹⁾ Jakiś rodzaj rdestu.

²⁾ Kwiatki białe, jak pełne stokrotki, w baldaszk — listki wąskie, długie, — 5 — 8 cm. szerokie.

Fijołek 138.

Gęsie wianki 6, gliśnik 39, gojące liście 45, groch okrągły, polny 89, grusza 94, gruszki Matki Boskiej 75, gwoździki polne 65.

Imioł 141.

Jabłoń 95, jałowiec 67, jęczmień 61, józefek 64.

Kalina 137, kanie sadło 112, kapusta 26, kasztan 4, kądziółka Matki Boskiej 124, kminek 34, kogutki 81, kokoszki 22, kokoczyzna 116, konieczyna 125, konieczyna polna 126, koniki 43, konopie 31, konopki 11, koper 51, kopytnik 19, koszyczysko 135, kotki 124, kramarka 107, krwawnik 2, krzan 15, krzepik, krzepnik 5, krzyżownik 6, 104, kurdybanek 57, kurze dupki 123, kurze ziele 123, kyciary czerwone 10.

Lebiodka 84, len 74, leszczyna 40, lewanda 69, lilija 72, lipa 122, lubczyk, lubszczyk 71, lulek 62.

Łopuch 68, łyzy Matki Boskiej 124.

Maciczne ziele 13, macierzanka 121, mak 86, mak polny 85, marchew 42, marunka, maronka 93, maślanka 32, melisa 79, mięta końska 81, mięta ogrodowa 80, mięta pieprzowa 80, mięta ptasia 81, miętka ptasia 81, mirt Matki Boskiej 53, myszydrzew 117.

Nagiętek, nogiętek 29, naparstki Matki Boskiej 108, nawłoc 115, niebospad 37.

Ogórek 41, orzech włoski 66, osetek 33, osetek Najświętszej Panny 33, owies 21.

Paluszki Matki Boskiej 55, pałka 44, 108, 131, panieńszczyne włosy 14, paproć 50, perz 127, pietruszka 87, piełunek, piołun, piołunek 17, podbiał 130, podróżnik 38, pokrzywa 132, popielucha 101, poziomka 52, proso tureckie 9, przestęp 28, przywrotnik 6, pszenica 128, pszeniczka Matki Boskiej 59, pszeniczka Najświętszej Marji Panny 59, ptasia trawa 112.

Rannik 2, rękawki Matki Boskiej 55, rozchodnik 111, rozmarny 100, róża lagowa, róża laskowa 83, różyczka polna 99, rumianek 77, ruta 102, rutyca 120, rzepa 27, rzeżucha 32, rzodkiew, rzodkiewka 97.

Sajeta, sajta, sajka 76, sejec 49, sędzisz 49, sierotki 22, sierpownik 2, siędzina 98, skrzyp 46, ślaz 9, spis 73, srebrnik 91, strzygoniowe ziele, strzyżne ziele 33, 108, sukienki Matki Boskiej 55, świeczki 54, świńskie ziele 109, świerk 1, szałwija 103, szczotka, szczota, szczoteczka 44.

Tamaryszek 119, tatarak 3, tatarskie ziele 3.

Urocznik, uroczone ziele, urokowe ziele 70, 78, uwrotycz 120.

Warkocze Matki Boskiej 134, węgierka 92, wieszczycza 113, wieszczycowe ziele, wieszczyczne ziele 113, włodziarka 30, włoski Matki Boskiej 14, włoski Najśw. Panny Marji 14, włoski Pana Jezusa 14, wodna lilja 82, wojcieszki 22, wołowe oczy 129, wronie oczy 56, wronie sadło 112, wronie ziele 112, wrotyca 120, wrotycz 120.

Ziele Matki Boskiej 45, ziele Pana Jezusa 47, ziemniak 114, żyto 110, żytko Matki Boskiej 58, żytko = żyto Pana Jezusa 58, żywokost 118.

R É S U M É.

L'étude présente les matériaux recueillis entre les années 1894 — 1899 dans la province de Cracovie, dans l'ancien district de Wieliczka. Ces matériaux se rapportent à la science populaire concernant les propriétés médicinales des plantes et à la croyance que le peuple attribue à la force et à l'utilité de certaines plantes dans le traitement médical des hommes et des animaux.
